

פרשת בלק: מדוע אסור לצער בעלי חיים

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שבעקבו בלעם שהכה את אתונו שלוש פעמים, האתון פתחה את פיה, והמלאך התגלה אליו. בפשטות, וכפי שפירשו רוב הפרשנים וביניהם **רש"י והרמב"ן**, האתון אכן פתחה את פיה. פירוש חריג לפרשייה זו, מופיע בדברי **הרמב"ם** במורה נבוכים (ב, מב), פירוש הצועד לשיטתו בנושא אחר שראינו בעבר (ויצא שנה ג', בלק שנה ג').

כאמור אז, לדעת הרמב"ם אין אפשרות להיפגש כלל עם מלאכים. משום כך, לא ייתכן לפרש שאברהם אכן פגש את שלושת המלאכים, שיעקב נאבק עם המלאך, וכן שהאתון פתחה את פיה, ומיד לאחר מכן יתגלה המלאך לבלעם. מה בכל זאת קרה לשיטתו? לשיטתו, כל מעשה זה היה בנבואה וכלל לא קרה במציאות. ובלשונו:

"כבר ביארנו בפרק הקודם, כי כל מקום שנזכר בו ראיית מלאך או דבור, שזה אמנם הוא במראה הנבואה או בחלום, יבאר בהם או לא יבאר, הכל שווה. הפירוש שמאמר אברהם אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך, וכן אמר עוד בעניין יעקב ויאבק איש עמו, שהוא בצורת הנבואה, וכן ענין בלעם כלו בדרך ודברי האתון, הכל במראה הנבואה."

בעקבות בלעם שהכה את אתונו וציער אותה (בין אם מעשה זה אכן קרה ובין אם לאו), נעסוק השבוע בהלכות צער בעלי חיים. נעסוק במחלוקות הלכתיות הקשורות לנושא זה, בהעלאת בהמה בשבת מבור, השקייתה לפני האדם ועוד. ולסיום נראה את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן מדוע נאסר להכות בעל חיים, מחלוקת שייתכן ומושפעת מהבנת תפקידם בעולם.

צער בעלי חיים

האם יש איסור לצער בעלי חיים? מדברי הגמרא במספר מקומות עולה שאכן יש בכך איסור, ונחלקו התנאים האם מדובר באיסור דאורייתא הנלמד מפסוקי התורה או איסור מדברי חכמים:

מצד אחד הגמרא במסכת בבא מציעא (לג ע"א) כותבת בשם רבי יוסי הגלילי, שכאשר התורה כותבת שיש לעזור בפריקת חמור, כוונתה רק למקרה בו לא מדובר בחמור שרגיל לרבוץ, וכן דווקא כאשר רובץ, ולא כאשר הוא עומד עם משאו. כל הדרשות הללו שייכות רק לסובר שצער בעלי חיים דרבנן, שכן לסובר שמדובר באיסור דאורייתא אין חילוק, ותמיד יש לפרוק את החמור.

מצד שני הגמרא במסכת שבת (קכח ע"ב) כותבת, שעל אף שבסתמא אסור לתת לבהמה לעלות על כריות בשבת כיוון שהיא מוציאה אותן בכלל שימוש בשבת (שהרי בעלי חיים מוקצים), במקרה בו בהמה נפלה לבור בשבת - מותר לשים כריות כדי שתוכל לעלות. בטעם הדבר מנמקת הגמרא, שהוצאת כרית מכלל שימוש בשבת איסורה מדרבנן, ואילו צער בעלי חיים דאורייתא¹.

להלכה

בפסקי ההלכה נחלקו הראשונים:

א. **הנימוקי יוסף** (ד"ה משום) סבר, שיש לחלק בין צער גדול לצער קטן. בצער גדול האיסור מדאורייתא, ויהיה מותר לשים כרים וכסתות בשבת על מנת להעלות בהמה מהבור. לעומת זאת בצער קטן האיסור רק מדרבנן, ומשום כך רבי אליעזר בגמרא בביצה לא התיר להעלות בהמה שנפלה לבור ביום טוב, וסובר שיש לזרוק לה אוכל לבור על מנת שתשרוד. ובלשונו:

"פסקו הגאונים ז"ל כרבא דאמר צער בעלי חיים דאורייתא והכי מוכח בפרק מפנין, דשרינן בטול כלי מהיכנו דרבנן משום צער בעלי חיים דאורייתא ומיהו (= אמנם) דווקא בצער גדול, אבל צער מועט לא דתנן בפרק משילין גבי אותו ואת בנו שנפלו לבור, דלא שרינן (= מתירים) ליה להעלותו אלא יעשה לו פרנסה במקומו, דלאו צער הוא כולי האי (= כל כך)."

ב. רוב הראשונים וביניהם **הרי"ף** (שבת נא ע"א בדה"ר) ו**הרא"ש** (בבא מציעא ב, נט) חלקו וסברו שבין בצער גדול ובין בצער מועט - צער בעלי חיים מדאורייתא, כיוון שרבה שהוא אחרון האמוראים נקט כך להלכה ולא חילק בין המקרים, וכך פסק להלכה גם **השולחן ערוך** (בית יוסף ח"מ רעב).

מדוע לשיטה זו, הותר לזקן להתעלם מצערה של בהמה ולא לעזור לה כאשר הדבר פוגע בכבודו? הרי כאשר מדובר בדיני דאורייתא, לא מתחשבים במצבי דחק ודיעבד! הסיבה לכך היא, שמותר לצער בעלי חיים כאשר יש בכך צורך לאדם (להלן נראה מדוע), וגם פגיעה בכבוד הזקן נחשבת צורך שבגיניו ניתן להתעלם מצער הבהמה. ובלשון **השולחן ערוך** (ח"מ שם, ג):

"וכן אם היה זקן שאין דרכו לפרוק ולטעון, הואיל ואינה לפי כבודו, פטור. זה הכלל, כל שאילו היתה שלו היה פורק וטוען, הרי זה חייב לטעון ולפרוק בשל חבריו. ואם היה חסיד ועושה לפניו משורת הדין, אפילו היה הנשיא הגדול וראה בהמת חבריו רובצת תחת משאה של תבן או של קנים וכיוצא בהם, פורק וטוען עמו (ויש חולקין בזה, כמו שנתבאר לעיל)."

על בסיס עקרון זה פסק **הרמ"א** (אבה"ע ה, יד) בעקבות **תרומת הדשן** (ס' קה), שמותר למרוט נוצות של אווזים בעודן חיים כדי להשתמש בהן לשמיכות וכריות, ועל אף שראוי להימנע מכך כיוון שיש בכך אכזריות וצער גדול לאווז (וכפי שיש אכזריות בהלעטתם כדי שישמינו) ולכן אנשים רבים נמנעים מכך, מכל מקום מעיקר הדין דבר זה מותר.

כמו כן **הנודע ביהודה** (יו"ד סי' י') כתב, שבמקום שאין בכך סכנה, מותר לאדם לצאת לצוד חיות, גם אם עושה זאת לצורך הנאתו בלבד ולא לצורך אכילת בשרם כפי שנהוג במדינות רבות, כיוון שמותר שכאשר יש בכך תועלת לאדם - אין צער בעלי חיים. מכל מקום הוסיף וציין, שכשם שלא ראוי למרוט נוצות של אווזים ויש בכך מידת אכזריות, כך לא ראוי לצוד חיות רק לשם הנאת הצייד.

¹ מאיזה פסוק לומדת שיטה זו את דינה? **הרמב"ם** (מורה נבוכים ג, יז), על אף שכאמור סבר שמעשה בלעם ואתונו היו בנבואה, סבר שהמקור הוא מכך שהאתון נזפה בבלעם על שהכה אותה, וכן כתב בספר **חסידיים** (אות תרסו). **המאירי** (שבת קכח ע"ב) למד דין זה מאיסור התורה לחסום שור בדישו, ואילו **ספר החינוך** (מצווה רצד) נקט שלמדים דין זה מאיסור התורה לשחוט שה ובנו ביום אחד ('אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד').

טעם ההיתר

למרות האמור, במקרים בהם אין צורך מהותי וצורך בצער בעל החיים הדבר מותר לכתחילה, ואין מקום להחמיר ממידת חסידות. משום כך פסקו **השבות יעקב** (ג, עא) ו**השרידי אש** (ב, צא), שכדי לבדוק תרופה שיכולה להציל בני אדם, מותר לעשות ניסויים בבעלי חיים, וכן מותר לשחוט בהמות כדי לאוכלן ולא צריך להחמיר ולאכול מאכלים טבעוניים.

אמנם, אם אין איסור צער בעלי חיים מדאורייתא, מדוע לצורך האדם הותר לשחוט בעלי חיים, לסחוב עליהם משאות, למרוט את נוצות האוזניים ולבצע בהם ניסויים? בטעם ההיתר נחלקו הרמב"ם והרמב"ן, ונראה שמחלוקת זו קשורה לשאלה כללית יותר, מה תפקידם של בעלי החיים בעולם השיטתם, והאם גם להם יש מטרה כפי שיש לאדם:

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן

א. **אפשרות ראשונה** ליישב את טעם ההיתר לשחוט, מופיעה **ברמב"ם** במורה נבוכים (ג, ז). בניגוד לאדם עליו יש השגחה ברמות מסוימות והוא יכול להתחבר לאלוהות, בעלי חיים אינם שייכים לכך. לכן, כאשר התורה בפרשת משפטים כותבת שיש להרוג שור שהרג אדם, לא מדובר בעונש לשור, שהרי בשור אין ממש, אלא בעונש לאדם שלא שמר כראוי.

ומדוע אם כן נוצרו בעלי החיים אם הם אינם יכולים להתחבר לאלוהות, ולקיים את משמעות החיים? כפי שממשיך ומבאר הרמב"ם, אכן כל מטרת בעלי החיים (וכן העשבים, הירקות הפירות) היא רק לשרת את האדם שיכול להגיע לאלוהות, הסוס והחמור על ידי סחיבת משאות, הפרה בהענקת חלב, והכבש בבשרו.

על בסיס שיטתו הסביר (מורה נבוכים שם) מדוע אסור לצער בעלי חיים. כיוון שכל מטרת בעלי החיים היא לשרת את האדם, הסיבה שנאסר לצער בעלי חיים איננה בגלל שבעל החיים סובל, שהרי בבעל החיים אין ממש, אלא שהמכות לבעל החיים מולידים באדם המכה אכזריות ורוע. ובלשונו בפירוש המשנה (עמ' נז מהדורת שילת):

"כל נמצאים תחת גלגל הירח, לא נמצאו אלא בשביל האדם בלבד. כל בעלי החיים מהם למזונות, כגון הצאן ובקר וזולתם, ומהם לתועלות אחרות, כגון החמור להעביר עליו מה שלא יוכל להעבירו בידו. וכך הפירות מהם מזונות, וכך העשבים, וכך כל המינים, ומוכרח שיש לכל עשב ולכל פרי ולכל מיני בעלי החיים מהפיל ועד התולעת איזו תועלת לאדם."

ב. **אפשרות שנייה** חולקת ליישב את טעם ההיתר לשחוט, מופיעה בדברי **הרמב"ן** (אגרת הקודש לרמב"ן ד'). בעוד שהרמב"ם הבין שאין בבעלי חיים ממש ומשום כך לא התקשה מדוע מותר לשחוטם, הרמב"ן סבר שהקב"ה מרחם גם על בעלי החיים, ומשום כך ראה את השחיטה כדבר בעייתי, והקשה כיצד ייתכן שהקב"ה נתן אישור לצער בעלי חיים.

כדי ליישב את הדבר נראה שמתרץ, שלמעשה אכילת בעלי החיים היא לטובתם. כאשר האדם אוכל בהמה, היא נהפכת לחלק מגוף האדם, ובכך עולה למדרגה גבוהה יותר משהייתה - דרגת אדם. וודאי שאין המשמעות מדבריו שמשום כך יש השגחה על בעלי החיים, אך מכל מקום יש לקב"ה רצון שלא יצטערו, ואין הם משמשים לצורך האדם בלבד וכטענת הרמב"ם. ובלשונו הרמב"ן: "והנה ה' יתברך שכל דרכיו משפט, ציווה לשחוט בהמות למאכלנו. ומה לו לזה? והא טוב להיותנו ניזונים במיני פירות ומגדים? ומה לו להפקר דם בהמות וחיות לצערם צער גדול? דע כי אלו מוסדות עולם, שה' יתברך מטיב לכל בריה ומרחם על בריותיו, ושחיתת בעלי חיים ואכילתן על ידי בני האדם לטובת בעלי החיים היא, וחמלה ורחמים עליהם."

מעין ראייה לפירוש זה הביא **הרב כלילי** ('היחס לבעלי חיים'), מדברי הגמרא במסכת בבא מציעא (פה ע"א). הגמרא מספרת שעגל שהיה בדרך לשחיטה ברח והתחבא אצל רבי יהודה הנשיא שנזף בו - לך לשוחט כי לך נוצרת. בפשטות, לפי הרמב"ם רבי יהודה אמר כראוי, שהרי אכן כל מטרת העגל לשרת את האדם, אך למרות זאת כותבת הגמרא שהוא נענש בכאבי שיניים. מתי הפסיקו כאביו של רבי יהודה? הגמרא ממשיכה ומספרת, שהעוזרת מצאה בביתו של רבי יהודה חולדות ורצתה לסלקם. כיוון שראה רבי יהודה שעושה כך ביקש ממנה שתרחם עליהן ותשאירן. מכאן אפשר להבין, שרק לאחר ששינה רבי יהודה את שיטתו, והבין שגם אם בעלי החיים נועדו שיאכלו אותם, בכל זאת הם ראויים לרחמים עצמיים, פסקו הכאבים (ועיין הערה²).

האכלת חיות

כיום, רוב האנשים לא מגדלים חיות לצרכי מאכל ושתייה, ואת הבשר והחלב קונים במכולת. אמנם, לרבים יש חיות מחמד, כלבים, חתולים, עופות ושרקנים, ודנו הפוסקים האם כשם שאסור לאדם לאכול לפני בהמתו (וכפי שמוכיחה הגמרא בברכות (מ ע"א) על בסיס הכתוב 'ונתתי עשב בשדה לבהמתך' ורק אחר כך 'ואכלת ושבעת'), כך יהיה אסור גם לטעום:

א. **הבית יוסף** (ס' טו) סבר, שכשם שאסור לאכול כך אסור לטעום. כך סבר גם **הבאר היטב**, שהביא ראייה לשיטה זו מהגמרא במסכת גיטין (סו ע"א) הכותבת שאסור לטעום עד שיאכיל לבהמתו. ב. **הט"ז** (שם, ז) חלק וסבר, שלטעום מותר ומשום כך הגמרא בברכות מביאה כמקור את הפסוק 'ואכלת ושבעת', דווקא אכילה שיש בה שביעה.

כיצד ידחה את הראייה ממסכת גיטין? **הרב משה חאגיז** (באר היטב שם) תירץ, שמכיוון שמקור הסוגיה האוסרת לאכול לפני הבהמה במסכת ברכות, לא התייחס לט"ז למקור במסכת גיטין הנוקט שאסור אף לטעום, שהוא מקור משני. **הרב אשר וייס** ('צער בעלי חיים') לא קיבל נימוק זה, וטען שהט"ז גרס אחרת בדברי הגמרא, וגם בגמרא בגיטין גרס שאסור לאכול לפני בעל החיים.

מכל מקום לפי כל הדעות, מותר לאדם לשתות לפני שנותן לבהמתו וכפי שפסק **המגן אברהם** (טו, יח). ולראייה, שמשה השקה את העדה ואת בעירם - קודם העדה ורק אחר הצאן והבקר.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² על פי ביאור הרמב"ם והרמב"ן שראינו עד כה אפשר להבין נקודה נוספת, מדוע נמחו בעלי החיים במבול אם לא חטאו: א. **הרלב"ג**, שצעד בשיטת הרמב"ם סבר שאין כאן כלל קושיה. התשובה לכך פשוטה - ללא אדם אין משמעות כלל לבעלי החיים ואין בעיה שימחו גם אם לא עשו דבר. ב. לעומת זאת מדברי המדרש עולה, שכאשר האדם חטא, גם הבהמה בעקבות כך קלקלה את מעשיה וראויה הייתה להימחות.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com